

Beata Emilia Łaszewska-Radwańska
Zespół Szkół nr 8 we Wrocławiu
Państwowe Pomaturalne Studium Kształcenia
Animatorów Kultury i Bibliotekarzy we Wrocławiu

Czasopisma dla dzieci i młodzieży - od ?Rozrywek dla dzieci? do wybuchu drugiej wojny światowej

Początki polskiego czasopiśmiennictwa dla dzieci i młodzieży sięgają lat dwudziestych XIX w. Zanim jednak Klementyna z Tańskich Hoffmanowa oddała do druku pierwszy numer *Rozrywek dla Dzieci*, do rąk młodych czytelników trafiło, w latach 1789-1792, pięć (z dwunastu) tomików *Przyjaciela Dzieci*^[1]. Twórcą *Przyjaciela Dzieci* był przedstawiciel niemieckich filantropistów - Christian Feliks Weiss (1726-1804). Tłumaczenia niemieckiego *Der Kinderfreund. Ein Wochenblatt* podjęła się żona (Izabela) i nastoletni synowie (Ludwik, Jan, Michał) Konstantego Platera, starosty inflanckiego, autora dzieł o tematyce społeczno-politycznej. Czasopismo kierowane było do dzieci i młodzieży w wieku od piątego roku życia do wieku młodzieńczego. Treści w nim zawarte obejmowały wiedzę z zakresu geografii, historii, poezji, historii naturalnej, etyki i religii. Wydanie polskie pozbawione było, występujących w oryginale, nut i miedziorytów. Jedynymi elementami zdobniczymi były winiety nagłówkowe i finalikowe oraz kompozycje i linie ozdobnikowe. Poczyniono też poprawki w tekstach o charakterze religijnym oraz zmieniono bohaterom niemieckie imiona na polskie. Na szczególną uwagę zasługuje charakterystyka zachowań czytelniczych dzieci i młodzieży. W piśmiennictwie niemieckim uznawana jest ona za pierwszą typologię młodego czytelnika. Weiss wyróżnił więc czytelnika bez konkretnych zainteresowań, czytelnika rozważnego, solidnego, czytającego w celach praktycznych, czytelnika sięgającego wyłącznie po książki z jednej dziedziny wiedzy, a wreszcie dziecko, u którego zachowania czytelnicze zostaną dopiero wykształcone. Głównymi odbiorcami czasopisma były dzieci wykształconych warstw mieszczańskich^[2]. *Przyjaciel Dzieci* nie był rodzimym czasopismem, ale ten tytuł spodobał się Polakom tak bardzo, że do 1939 r. pojawiło się co najmniej osiemnaście czasopism o takim właśnie tytule.

Rozrywki dla Dzieci, pierwsze polskie czasopismo dla młodych czytelników ukazało się w Warszawie w 1824 r. Stworzyła je Klementyna z Tańskich Hoffmanowa, autorka wielu książek dla dzieci i młodzieży. Treść zawarta w poszczególnych numerach podzielona została na następujące działy: I. Wspomnienia narodowe, II. Powieści, III. Anegdoty prawdziwe o dzieciach, IV. Wyjątki służące do ukształtowania serca i stylu, V. Wiadomości mogące być matkom przydane, VI. Przypowieści. Największą wartość dla ówczesnego czytelnika stanowiły prawdopodobnie teksty z działu pierwszego, które poświęcone były dziejom kultury polskiej. Tutaj właśnie znalazły swoje miejsce artykuły o A. Naruszewiczu, A. Felińskim, F. Książninie i G. Piramowiczu. Popularnością cieszyły się także komedyjki, opowiadania, powiastki obyczajowe i historyczne, zagadki, opisy zabaw i gier salonowych. Dorośli czytelnicy *Rozrywek* na pewno z dużą uwagą i zainteresowaniem czytali rozdział trzeci obejmujący anegdoty o dzieciach nadsyłane przez rodziców. Czasopismo wychodziło co miesiąc do 1828 r. W ciągu pięciu lat do rąk czytelników trafiło sześćdziesiąt numerów połączonych następnie i wydanych w dziesięciu tomach.

Zainteresowanie *Rozrywkami dla Dzieci* spowodowało, iż już w styczniu 1829 r. pojawiło się następne czasopismo przeznaczone dla młodego odbiorcy. Był to *Tygodnik dla Dzieci* wydawany przez Ignacego Kajetana Chrzanowskiego we współpracy ze Stanisławem Jachowiczem. *Tygodnik* swoim charakterem bardzo przypominał *Rozrywki*. Na jego łamach poruszano tematykę narodową, drukowano fragmenty dzieł poetyckich i objaśniano przysłowia. Ciekawostkę stanowiły artykuły dotyczące życia i kultury innych krajów. Pojawiły się także teksty o charakterze historycznym, krajoznawczym i przyrodniczym.

Pierwszy tygodnik dla dzieci i młodzieży ukazywał się tylko przez rok, ale już w 1830 r. do rąk dzieci trafił, redagowany przez Stanisława Jachowicza, *Dziennik dla Dzieci*. Koncepcja czasopisma była bardzo nowatorska. Jachowicz starał się nawiązać ścisły kontakt z czytelnikami poprzez wciągnięcie ich do współpracy i możliwość zgłaszania życzeń i uwag dotyczących pojawiających się w *Dzienniku* artykułów. Głównym celem czasopisma było wychowanie społeczne i obywatelskie, dlatego też poruszano w nim teksty omawiające sytuację dziecka w rodzinie i w szkole. Pisano o świętach, uroczystościach i wydarzeniach, o których dzieci powinny wiedzieć. W dziale "Objaśnienie wypadków dzisiejszych" podawano na przykład informacje o powstaniu listopadowym. Nie zabrakło też tematów dotyczących krajoznawstwa, przyrody,

matematyki i języka polskiego. Redaktor systematycznie dokonywał przeglądu nowości literatury dla dzieci i młodzieży i zachęcał do czytania. Dziennik kierowany był wyłącznie do dzieci z rodzin ziemiańskich i bogatego mieszczaństwa. Nie przypuszczam, aby dzieci z rodzin biedniejszych stać było na zakup gazetki.

W tym samym, 1830 r. pojawiły się jeszcze dwa czasopisma dla dzieci. Jan Kanty Chrucki zredagował 24 numery *Ziemiomyśl. Pisma czasowego dla dzieci*, a Leon i Karol Sienkiewiczowie podjęli inicjatywę wydania pierwszego w Polsce czasopisma popularnonaukowego dla młodych czytelników. Miesięcznik *Skarbiec dla dzieci* ukazywał się w dwóch edycjach: z kolorowymi ilustracjami i czarnymi wraz z dodatkiem zawierającym teksty literackie. Czasopismo miało charakter encyklopedyczny i wzorowane było na podobnych wydawnictwach niemieckich i angielskich.

Po upadku powstania listopadowego władze nie wyrażały zgody na wydawanie czasopism. Dopiero w połowie lat trzydziestych XIX w. ukazał się *Magazyn dla Dzieci* (1835-1836). W latach 1843-1844 Paulina Krakowska wydawała *Zorzę*, a Józef Żochowski redagował (1843 r.) czasopismo przyrodnicze pod tytułem *Motył*.

W Galicji Ksawery Bełdowski założył pismo o popularnym tytule *Przyjaciel Dzieci* (1848-1852). Treść zawartą w czasopiśmie podzielono na działy: Religia, Nauki przyrodnicze, Opis Ziemi, Historia - krótkie dzieje rodu ludzkiego, Krótka historia Polski, Powieści, Wierszyki moralne i Zagadki. Wysoki poziom czasopisma często przerastał poziom adresatów. Również we Lwowie Julia Goczałkowska wydawała *Wianki. Tygodnik dla płci żeńskiej, poświęcony oświacie duchowej, umysłowej i przemysłowej* (1849, 1852). Z ciekawą inicjatywą wyszła Walentyna Trojanowska. W latach 1850-1851, razem ze swoimi uczennicami, córkami ks. Jadwigi z Zamoyskich Sapieżyny, zaczęła wydawać rękopiśmienny periodyk noszący tytuł *Dzwonek*. Dochód z udzielania czasopisma przeznaczano na cele filantropijne. Olbrzymie zasługi w wychowaniu młodych mieszkańców Lwowa miał *Mały Świątek* (1887-1938/39) redagowany przez Annę Lewicką. Celem pisma było wychowywanie dzieci w duchu narodowym i obywatelskim, dlatego też sporo w nim było tekstów o charakterze historycznym, przyrodniczym i geograficznym.

W Księstwie Poznańskim na uwagę zasługują wydawane z inicjatywy Ewarysta Estkowskiego *Szkołka dla Dzieci* (1850-1853) i *Szkołka dla Młodzieży* (1854-1855). Na łamach czasopisma drukowano powiastki i opowiadania historyczne, życiorysy sławnych Polaków, pogadanki geograficzne i przyrodnicze. Swoje miejsce znalazły tutaj utwory poetów romantycznych (A. Mickiewicza, K. Brodzińskiego, B. Zalewskiego, W. Pola, K. Gaszyńskiego i in.), baśń ludowa i budząca wyobraźnię fantastyka. Czasopismo docierało do czytelników pochodzących z różnych środowisk, również chłopskich.

W pierwszych latach XX w. pojawiły się nowe czasopisma dla dzieci i młodzieży. Aniela Szcówna i Maria Buyno-Arctowa redagowały *Moje Pismo* (1902-1936), a Helena Radlińska, Marcelina Kulikowska, Janina Mortkiewiczowa *Promyk* (1909-1910). Janina Mortkiewiczowa redagowała także pismo *Z Bliska i z Daleka* (1913-1914) i *W słońcu* (1916-1926). Wszystkie te czasopisma charakteryzowały się wysokim poziomem. Dbano, aby teksty tam zamieszczane były atrakcyjne dla odbiorców. Na ich łamach zamieszczano teksty Janusza Korczaka, Janiny Porazińskiej i Heleny Boguszewskiej.

Po odzyskaniu niepodległości oferta czasopism dla dzieci i młodzieży znacznie się zwiększyła. Pojawiła się prasa wydawana przez młodzież gimnazjalną i przez organizacje społeczno-polityczne. Jednak do najbardziej popularnych należały czasopisma o zasięgu ogólnokrajowym takie jak: *Płomyk* (1917-1939), *Płomyczek* (1927-1939), *Moje Pismo* (1902-1936), *Słonko* (1934-1939). Wśród autorów współpracujących z redakcjami pojawiły się tak znane nazwiska jak Janusz Korczak, Maria Dąbrowska, Helena Bobińska, Kornel Makuszyński, Janina Porazińska, Anna Świrszczyńska, Lucyna Krzemieniecka, Janina Broniewska, Hanna Ożogowska, Maria Kownacka. W wymienionych czasopismach dużą uwagę zwracano na wychowanie patriotyczne. Poruszano tematy związane z codziennym funkcjonowaniem młodych ludzi w domu i szkole. Uczono szacunku dla innych ludzi. Nie brakowało w nich tekstów rozrywkowych, zagadek, rebusów, anegdot i konkursów. Także staranna szata graficzna zachęcała młodych ludzi do czytania. Zamieszczane w czasopismach teksty kierowane były do czytelników różnych grup społecznych.

Czasopisma dla dzieci i młodzieży od początku swojego istnienia odgrywały bardzo ważną rolę w wychowaniu młodego pokolenia. Kształtowały postawy moralne i estetyczne odbiorców. Przygotowywały do odbioru poważniejszych treści literackich. Tematyka publikowanych w nich artykułów zgodna zawsze była z aktualnymi prądami pedagogicznymi. Periodyki przyczyniły się także do rozwoju literatury dziecięcej. Wiele utworów pojawiało się najpierw w czasopismach, a dopiero po uzyskaniu akceptacji wśród czytelników drukowano je jako wydawnictwa zwarte. Zawsze cieszyły się dużą popularnością wśród młodych czytelników.

Dokładne omówienie wszystkich periodyków dla młodych czytelników było niemożliwe, dlatego też większą uwagę zwróciłam na pierwsze czasopisma, jakie ukazały się w Polsce. Ich wybór podyktowany był tym, że stanowią one wzór i punkt odniesienia dla czasopism wydanych w latach późniejszych.

Czasopisma dla dzieci i młodzieży wydane na ziemiach polskich od 1824 do 1939 r.

Lp.	Tytuł czasopisma	Okres ukazowania się	Miejsce wydania	Założyciel i (lub) członkowie redakcji	Uwagi
1.	<i>Rozrywki dla Dzieci</i>	1824-1828	Warszawa	Klementyna z Tańskich Hoffmanowa	
2.	<i>Tygodnik dla Dzieci</i>	1829	Warszawa	Ignacy Kajetan Chrzanowski	
3.	<i>Dziennik dla Dzieci</i>	1830	Warszawa	Stanisław Jachowicz	
4.	<i>Ziemiomysł. Pismo czasowe dla Dzieci</i>	1830	Warszawa	Jan Kanty Chrucki	
5.	<i>Skarbiec dla Dzieci</i>	1830	Puławy	Jan Leon Sienkiewicz	
6.	<i>Magazyn dla Dzieci. Dziennik użytecznych i przyjemnych wiadomości z rycinami</i>	1835-1836, 1845, 1856	Warszawa	nakładca - Firma Glücksbergów, Leon Rogalski (redaktor)	
7.	<i>Zorza</i>	1843-1844	Warszawa	Paulina Krakowska, Walentyna Trojanowska	
8.	<i>Motyl na Wiązanie dla Młodzieży (od drugiego numeru zmiana tytułu na Motyl dla Młodzieży)</i>	1843	Warszawa	Józef Żochowski	
9.	<i>Przyjaciel Dzieci. Tygodnik z rycinami poświęcony nauce i zabawie dzieci</i>	1848-1852	Lwów	Ksawery Bełdowski Hipolit Witkowski	
10.	<i>Wianki. Tygodnik dla płci żeńskiej, poświęcony oświacie duchowej, umysłowej i przemysłowej</i>	1949, 1852	Lwów	Julia Goczałkowska	
11.	<i>Dzwonek. Pismo młodemu wiekowi poświęcone</i>	1850-1851	Lwów	Walentyna Trojanowska	periodyk wydawany w wersji rękopiśmiennej
12.	<i>Szkółka dla Dzieci</i>	1850-1853	Poznań	Ewaryst Estkowski	
13.	<i>Szkółka dla Młodzieży. Pismo sześciotygodniowe wraz z dodatkiem literackim i artystycznym.</i>	1854-1855	Poznań	Ewaryst Estkowski	
14.	<i>Czytelnia dla młodzieży</i>	1860-1861	Lwów	Karol Ciszewski	
15.	<i>Przyjaciel Dzieci. Pismo tygodniowe nauce i młodzieży poświęcone</i>	1861-1867	Warszawa	Henryk Lewestam	
16.	<i>Przyjaciel Dzieci. Pismo poświęcone nauce i zabawie z rycinami</i>	1861-1866	Lwów	Aniela Zawadzka	
17.	<i>Przyjaciel Polskich Dzieci</i>	1866-1873	Poznań	Józef Chociszewski	
18.	<i>Promyk. Ilustrowane czasopismo dla młodzieży</i>	1872-1873/74	Lwów Poznań	Władysław Bełza	
19.	<i>Towarzysz Pilnych Dzieci</i>	1876-1883	Lwów	Władysław Bełza	
20.	<i>Świat. Dwutygodnik ilustrowany dla młodzieży i dzieci</i>	1876-1881	Warszawa	Adam Wiślicki	

21.	<i>Wieczory Rodzinne. Czasopismo tygodniowe ilustrowane dla dzieci</i>	1880-1914	Warszawa	Ludwika Hauke	
22.	<i>Wieczory Rodzinne dla Małych Dzieci. Dodatek do Wieczorów Rodzinnych</i>	1882-1914	Warszawa		
23.	<i>Mały Świątek. Czasopismo dla dzieci i młodzieży ilustrowane</i>	1887-1938/39	Lwów	Anna Lewicka	
24.	<i>Wiek Młody. Dwutygodnik ilustrowany dla dzieci i młodzieży</i>	1893-1900	Lwów	Zofia Mrozowska Irena Mrozowska	
25.	<i>Gwiazdka. Pisemko miesięczne z obrazkami dla dziatwy i młodzieży wiejskiej: dodatek do Polaka</i>	1898	Kraków	Kasper Wojnar (wydawca)	
26.	<i>Jutrzenka. Pismo młodzieży szkolnej</i>	1899-1900	Kraków	druk W. L. Anczyc	
27.	<i>Moje Pisemko Tygodnik obrazkowy dla dzieci do lat 10</i>	1902-1936	Warszawa	Aniela Szcówna Maria Buyno-Arctowa	
28.	<i>Rozrywki dla Dzieci i Młodzieży: dodatek do Zorzy</i>	1903-1914	Warszawa	Rozalia Brzezińska	
29.	<i>Jutrzenka Polska</i>	1905-1908	Lwów	Stanisław Tokarski Kazimierz Króliński	
30.	<i>Promyk. Ilustrowany dwutygodnik dla dzieci</i>	1909-1910	Kraków - Warszawa	Jadwiga Klemensiewiczowi Helena Radlińska Janina Mortkiewiczowa	
31.	<i>Promyczek. Dodatek do Promyka dla młodszych dzieci</i>	1910	Kraków		
32.	<i>Z Bliska i z Daleka. Ilustrowane pismo dla młodzieży z dodatkiem dla dzieci p.t. W Słońcu</i>	1913-1914	Warszawa	Stefania Sempołowska Janina Mortkiewiczowa	
33.	<i>W Słońcu. Dwutygodnik ilustrowany dla dzieci i wychowawców</i>	1916-1927	Warszawa	Stefania Sempołowska Janina Mortkiewiczowa	
34.	<i>Płomyk. Dwutygodnik dla dzieci i młodzieży</i>	1917-1939	Warszawa	Rozalia Brzezińska Helena Radwanowa Józef Włodarski Janina Broniewska	
35.	<i>Płomyczek. Tygodnik dla młodszej dziatwy : dodatek do Płomyka</i>	1919-1927	Warszawa		
36.	<i>Płomyczek. Tygodnik dla młodszej dziatwy</i>	1927-1939	Warszawa	Janina Porazińska	
37.	<i>Mały Płomyczek. Dodatek do Płomyczka</i>	1934-1935	Warszawa		

38.	<i>Mały Płomyczek. Tygodnik dla dzieci szkół miejskich</i>	1935/36-1938/39	Warszawa	Wanda Wasilewska Janina Broniewska	
39.	<i>Mały Płomyczek. Tygodnik dla dzieci szkół wiejskich</i>			Wincenty Burek Anna Świrszczyńska	
40.	<i>Moje Pisemko. Tygodnik obrazkowy dla dzieci do lat 10</i>	1902-1936	Warszawa	Aniela Szycówna Maria Buyno-Arctowa	
41.	<i>Iskry. Tygodnik dla młodzieży</i>	1923-1939	Warszawa	Władysław Kopczewski	
42.	<i>Czyn Młodzieży Polskiego Czerwonego Krzyża</i>	1923-1939	Warszawa	Maria Buyno-Arctowa Eugeniusz Podhorecki Janina Porazińska	
43.	<i>Słonko. Ilustrowana gazetka dla dzieci wiejskich: bezpłatny dodatek do Woli Ludu</i>	1924-1928	Warszawa		
44.	<i>Mały Przegląd. Pismo dla dzieci i młodzieży: tygodniowy dodatek bezpłatny do Naszego Przeglądu</i>	1926-1938	Warszawa	Igor Newerly	
45.	<i>Słonko. Tygodnik dla małych dzieci</i>	1934-1939	Warszawa	Janina Porazińska Michał Bylina	
46.	<i>Poranek. Tygodnik dla starszych dzieci</i>	1937-1939	Warszawa	Janina Porazińska, Julia Duszyńska	
47.	<i>Gazetka Radiowa: tygodnik dla dzieci i młodzieży</i>	1937-1938	Warszawa	Antonina Podczasza Marian Litwiniak	
48.	<i>Głos Orłąt : bezpłatny dodatek Wiarusa dla dzieci rodzin podoficerskich</i>	1938-1939	Warszawa Wilno	Wojskowy Instytut Naukowo-Oświatowy	

Przypisy

[1] *Przyjaciel Dzieci. Dzieło tygodniowe oryginalne w języku niemieckim przez pana Weissa wydane. Przez J.J.P.P.L.J.M.K.K.PPIrów i K.B. przetłumaczone.* t. 1-5. Warszawa 1789-1792.

[2] *Przyjaciel Dzieci* stanowi temat dwóch artykułów autorki: *Przyjaciel Dzieci* Christiana Feliksa Weissego - przekład polski czasopisma w edycji warszawskiej z lat 1789-1792. In In HESKA-KWAŚNIEWICZ, K., SOCHA, I. (red.) *Młody czytelnik w świecie książki, biblioteki i informacji*. Katowice, 1996, s. 34-41; *Przyjaciel Dzieci* Christiana Feliksa Weissego. Zagadnienia autorstwa, przekładu i wydania polskiego z lat 1789-1792. *Bibliotekoznawstwo* 1998, t. 21, s. 131-146.

Bibliografia

- BIAŁEK, J.Z. *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1918-1939. Zarys monograficzny. Materiały*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1979. ISBN 83-02-00988-1
- JAZOWSKA-GUMULSKA, M. *Oswajanie z kulturą. W kręgu inspiracji folklorystycznych w literaturze dla dzieci i młodzieży*. Kraków: Wydaw. Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2001. ISBN 83-7271-092-9
- KANIOWSKA-LEWAŃSKA, I. *Literatura dla dzieci i młodzieży do roku 1864. Zarys monograficzny. Materiały*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1980. ISBN 83-02-00879-6
- KRÓLIŃSKI, K. *Polska Literatura dla Dzieci i Młodzieży. Zarys historyczny z wypisami*. Lwów: Drukarnia L. Wiśniewskiego, 1927.
- KULICZKOWSKA, K. *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1864-1918. Zarys monograficzny. Materiały*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1981. ISBN 83-02-00878-8
- ŁASZEWSKA-RADWAŃSKA, B.E. *Przyjaciel Dzieci* Christiana Feliksa Weissego. Zagadnienia autorstwa, przekładu i wydania polskiego z lat 1789-1792. *Bibliotekoznawstwo* 1998, t. 21, s. 131-146.
- ŁASZEWSKA, B.E. *Przyjaciel Dzieci* Christiana Feliksa Weissego - przekład polski czasopisma w edycji warszawskiej z lat 1789-1792. In HESKA-KWAŚNIEWICZ, K., SOCHA, I. (red.) *Młody czytelnik w świecie książki, biblioteki i informacji*.

Katowice, 1996, s. 34-41.

Czasopisma dla dzieci i młodzieży - od ?Rozrywek dla dzieci? do wybuchu drugiej wojny światowej / Beata Emilia Łaszewska-Radwańska//
W: Biuletyn EBIB [Dokument elektroniczny] / red. naczelny Bożena Bednarek-Michalska. - Nr 9/2006 (79) październik. - Czasopismo elektroniczne. - [Warszawa] : Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich KWE, 2007. - Tryb dostępu:
<http://www.ebib.info/2007/79/laszewska.php>. - Tyt. z pierwszego ekranu. - ISSN 1507-7187